

A NAGYIDAI CIGÁNYOK □**Hősköltemény négy énekben**□

1851

Első ének

Foglalat

Vár szorult védelme, Vajda fényes terve,
Cigányok gyűlése, Harci zendülése.
Csóri eszes volta, Hősök többi dolga,
Ez ének rendében Le van írva szépen.

Egyszer volt özönviz, mióta a világ;
Egyszer nyit, száz évben, az áloe-virág;
Egyszer esett, mondják, kutyavásár Budán:
Egyszer a hős dádék romlása Nagy-Idán.

Múzsza, te, ki nem jársz idres-bodros konttyal,
Vézna bőrdet sem fested bécsironggyal -
De piros, de pozsgás napégette arcod:
Te segíts, méltóan elzengnem e harcot!

Add rívó hegedű bűgását dalomnak,
Cincegő zengésit húros cimbalomnak,
Klarinétok fűttyét, dobok dobbanását,
Harsány trombitákkal összeroppanását.

Önts szájamba édes, hatalmas éneket,
Mellyel örökítsem választott népedet;
Míg a magyar nóta daliáit zengem:
Parlagok múzsája! cserbe ne hagyj engem. -

Írtanak ezerben, ötszáz ötvenhatban,
Pártosság magyar közt vala szép divatban;
Nagy-Idát Perényi birta, egyik párton;
Kapitány a várban jó Gerendi Márton.

Kapitány a rangja, de lehetne káplár,

Mert alighogy tíz-husz alattvalót számlál;
Hanemha betudjuk egy-egy emberszámba,
Ami ráadás volt gyűlevész cigányba'.

Miért be ne tudnók s miért be ne vennők?
Eddig is a várat ki védte, ha nem ők?
Töri az ellenség, már tizenhét napja,
Mérgében a nyelvét hiába harapja.

És harapná, bizony, isten tudja meddig,
Ha az ennivaló el nem fogyna keddig;
Ezt a bölcs Gerendi látta még szombaton,
Hogy próféta lett vón' pedig, nem mondhatom.

Hívatá azértan cigányok vajdáját,
Ledicsérte rútul az egész fajtáját,
Aztán így szóla bizodalmas hanggal:
"Bölcs, vitéz, nagy férfi, fejedelmi ranggal!

"Jól tudod, hogy e vár minden baja, gondja
Egyedül erőtlén vállaimat nyomja:
De sok, ami hogy sok, több mint elegendő: -
Nem bír annyi terhet egy számár, mint kettő.

"Több ész többet talál, nem hiába mondják.
Ím azér' rád bízom a vár fele gondját:
Társam vagy: ne a kulcs! hordjad és viseljed;
Töltsd be énutánam a második helyet.

"Hanem esküdjél meg - tartsd fel három ujjod -
Közös titkainkat hogy el nem árulod:
Mondjad »isten« szóval: téged úgy segéljen...
(Mondá Csóri vajda: őtet úgy segéljen).

"Tudd meg azért: vagyon az élelmünk fogytán,
Sőt, ha nem kiméljük, holnap is elfogy tán:
Azontul?... nézhetjük a csillagos eget,
Azontul keserves éhhalál fenyeget.

"Én hát ma (de titok: jól szivedre kötöm)
Kevés magyarimmal a várból kiszököm,
S holnap éjjel bőven hozok eleséget:
Igy teszem luddá a botor ellenséget.

"Te pedig, barátom, míg távol leendek;
Válj beesületére híres nemzedetnek;

Kitörést ne próbálj... a nagy világér' se!
De légy ember, ahol ember kell a résre."

Így beszélt Gerendi. A fővajda pedig
Azt gondolta elébb, hogy csak ingerkedik:
De mikor bevette a várnagyi hitet,
Pislogó szemével hunyoritva intett.

Megfeszült örömtől mind a kilenc bőre,
Dicsősége majdnem kihízott belőle;
Hanem ott ült - fedve harcsabajuszátul -
Egy kicsi ravaszság, szája végén, hátul.

És felelt ekképen: "Vitéz kapitányom!
Nem is utolsó nép ez az én cigányom:
Tűz van bennök, uram, hogy szinte sűt, ragyog...
Én pedig - vajdának épen illő vagyok.

"Csak ide kell bízni Puk Mihály uramat:
Megkeserűli, ha bizgatja váramat!
Bátran mehetsz, pajtás, itt a vitéz sereg;
Mehetsz bátran, fiam, itthon lesz az öreg."

Így szólt; és komolyan, mint vajdához illik,
Nyujtotta kezét, a jobbot tudniillik,
Vontatva, begyesen, fejedelem módra,
Mintha nagy pártfogó nyujtaná kéz-csókra.

Most az Éj fölvette tolvajköpenyegét,
Eltakarván azzal pitykés öltözetét;
Várban a magyarság készül titkos útra;
Esze ágában sincs visszatérni újra.

Alighogy a várból a magyar katonák
Egy rejtett-kijárón lábukat kivonák:
Népét Csóri vajda feljáratta rendbe';
Gyűlést hirdetett a legnagyobb terembe.

Volt a szép rokonság hetven sátoralja:
Mindenikből egyet hívatott a vajda,
Mindenik sátorból a legvénebbiket,
Amennyibe' nem volt csupa vak, vagy siket.

Hamar a cigányok kezdenek begyűlni,
Csóri vajda körül tanács-széket űlni:
Büszke faj! nemes faj! - Ha elsorolhatnám

Őket illően, egy vak lóért nem adnám.

Jött elébb Akasztó, hórihorgas cigány,
Nem volt ily kovács több, sem Nagy- sem Kis-Idán;
Fejjel haladá meg a többit Akasztó:
Hátha még nem volna görbe, mint egy patkó.

Jött azután Nyúlláb, meg a kancsi Degesz:
Mindenik iszkából, hasadt teknőt szegez;
Vékonypénzü Nyúlláb szőrös mivoltától -
Vette nevét Degesz domború hasától.

Csakhamar követte Vigyori és Kolop:
Ahol e kettő jár, jól megy ám a dolog!
Vasfűvel kinyitnak minden zárat, békót, -
Az anyja hasából kilopnák a csikót.

Nemkülönben Gyügyü, - Gyügyü, kinek párja
Messze földön nem volt tapasztó munkára;
Nyeszegi a rostás; Pityke, a rézmíves,
Henyé férfiú, kit úgy csúfolnak: Híves.

Egyszersmind betámaszt félszemű Toportyán,
Ő, kit Éva szüle Hernád vize partján,
Göndörhaju Éva, - nem bizonyos, kitől:
Talán a hajdankor pogány istenitől

Nézd el immár Bugyit és vitézlő Kákát!
Ennek a mentéjét, annak a nadrágát:
Téglaszín a nadrág, és a mente kéken
Rugta el a sujtást, valamikor - régen.

Jő Habók, Irhával, s Diridongó hátul,
Ki huszonegy rajkót nemze Dundijátul;
Apja, anyja is él, - nagyapja, nagyanyja:
Mind együtt lakozván, nőténye és kanja.

Múzsza nekem mondd el: hány szekér és hány ló
Az, miből parancsol vitéz Diridongó? -
Szekér ugyan kettő, s egy kopott taliga;
Ló három, szilajok, valamint a csiga.

Ne feledjük immár Süsüt, aki szépen
Tud vésni betűket, címert a pecséten:
Címerbe oroszlánt három-négy farkúnak,
Metszi a p betűt, megfordítva, q-nak.

Ezután belépett a híres Juhgége,
Ennek a hegedű tanult mestersége:
Vele jött a bőgős, aki sántit hajsza,
Himlőhelyes arcu, bádog szemü Kajsza.

Láttad-é tavasszal, de mikor még hó van,
Szemétdomb körül a havat olvadóban?
Itt kibarnul a domb, fehér még amoda:
Ilyen ősz hajával a tisztas Laboda.

Laboda, ki ellát messzi jövőendőbe,
Az elásott kincset megleli a földbe -
(Legalább azt, amit maga elásatott)
S tudja hogy ütni fog, ki emel rá botot.

Érdemes továbbá említésre Hubi;
Ennek tudománya sem volt mindennapi:
Mert nincs oly pipaszár széles e világon,
Melyhez ő szurkáló-vasat ne csináljon.

Ott van Csucsuj, akit egy időben Mokra
Téglavető szűrűn hítt kemény birokra:
De úgy vágta Mokrát Csucsuj a homokra,
Hogy azóta mindig arról kódul Mokra.

Jó Csimaz, kit hajdan értek lólopáson.
"Nem loptam, felelé, követem alászon.
Keskeny úton fekütt, hol menni akartam -
Bizony sosem esett ilyen csufság rajtam.

"Hátul mennék: de rug; elől mennék: harap;
Átugrani könnyebb, sokkal is hamarabb;
Ugranám: felpattan... a hátára estem...
Jó, hogy elfogátok, áldjon meg az Isten!"

De leírni őket vajh! ki győzné sorra?
Dicsőségök nem fér a papirosomra:
Nohát nem is bántom. - Lássuk már a gyűlést.
Mivel Csóri vajda megnyitá az ülést.

"Urak és urfiak?" szavát így kezdé meg,
"Válogatott cigány férfiak, legények!
S valaki jelen van, az egész rokonság!
Amér' összegyűltünk, fele sem bolondság.

"Legelőbb halljátok (de csak négy szem között):

Magyar nép ma este a várból kiszökött...
Nem baj! még szerencse! megmondom az okát -
Addig minden ember tűrtöztesse magát.

"Régi híres nemzet cigányok nemzete,
Sötét ó világban vész el eredete;
Azt mondják, Faraó lett vón' első vajda:
De ma is civódnak a tudósok rajta.

"Akar innen, akar onnan kerültünk is,
Akar - ha mindjárt az égből cseppentünk is:
Dicső nép vagyunk mi, annyi már szentvaló;
Csak az irigyünk sok, hordja el a manó.

"Holmi eskütfélék, sőt falusi bírák,
Szép szabadságunkat nagyon körülnyírák;
Elfajít, elszéleszt a vármegye végre:
Mint valami retket, plántál faluvégre.

"Hagyjuk-e, tűrjük-e, véreim, cigányok,
Hogy erőt vegyenek ezek a zsiványok?
Eltöröljék a föld színéről fajunkat,
Kordovány bőrünket, fekete hajunkat?

"Van-e a világon vitézségre párunk?
Lett vón' alkalom csak egyszer megpróbálnunk!
Aztán meg, nagy átok e szép ivadékon,
Hogy az egyetértés közte igen vékony.

"Tartsunk össze, urak! most, urak, vagy soha!
Itt a jó alkalom; hí a nemzet java. -
S miután ez a vár nekünk esett ingyen:
Neve is ezentul Csórivára legyen."

Most a nemzeti gőg kitöre nagy zajjal,
Mint dugóját a szesz kiüti robajjal.
Tetszett Csórinak, hogy a beszéde tetszik
Folytatá azértan, amint következik:

"Először is tehát ez a végzés márma:
Nem bocsátjuk többé a magyart a várba.
De magunk kezére folytatván a harcot,
Széjjelverjük innét holnap a labancot.

"Másodszor: miután a ránkjövő héttel
Be fog következni az uj vajda-tétel,

E fő hivatalra oly férfiut híván,
Akit a mi lelkünk iszonyúan kíván:

"Örökös fejünkké tesszük Csóri vajdát,
Ki Cigányországnak megveti alapját,
Összegyűjtve itten, a régi Nagy-Idán,
Mindazt, aki vitéz, mindazt, aki cigány.

"Harmadszor...." de tovább nem mondhatta Csóri,
Mert iszonyu lármát kezdtek hallgatói,
Többen ezt kiálták: jól van! helyes! éljen!
Sokan ezt: halljunk szót! más is hadd beszéljen!

Főképp Diridongó, jeles helyre állván,
Tátoga erősen valamit a kályhán,
Képe sötétveres, nyaka, szeme dagad,
Csillapodván a zaj, monda ily szavakat:

"Nem hagyom halálig csak azér' se hagyom!
Csórinál miköztünk emberebb is vagyon;
Nem kell Csóri, nem kell! van külön legény is
Főfő vajdaságra... akar ehol én is!"

Igy beszélt a kályhán. De Akasztó fogja
És lerántja onnét a lábánál fogva;
Hős Akasztót Irha fejbeüté hátul
Hogy csak elnyújtózott, messze a padkátul.

Nyolcan vagy kilencen most körülcsipkedték -
Kicsibe, hogy Irhát ki nem készítették;
De megvédte Irhát vitéz Diridongó,
Nyeszegi és Vacok, Hagymaszár és Kongó.

Gyügyü Csóri felé mutogat hüvelykkel:
"Hallja-é kend, Csóri: kend leülhet! nem kell!"
De körmére húzott Dámi, hogy beszopta,
Mintha medvecúkor volna ráragasztva.

Dámit ennélfogva legyűrte Kanálos.
Lőn immár a veszély közös, általános:
Kétszer elfáradtak, kétszer megpihentek;
Harmadikszor mégis újra összementek.

Hallván pedig e zajt kívül a közönség,
A legelső neszre mindjárt beözönlék;
Férfi, nő, fiú, lány; még a csecsszopó is,

Még a száz esztendő s vén anyó, s apó is.

A barna fehérség lelkes arccal iget,
Védeni, segíteni harcos férjeiket;
Fegyverök hatalmas fog, köröm vagy gége,
Meszelő, seprűnyél s az üszökfa vége.

Láb alatt pedig a nagyreményű rajkók
Minő lármát csapnak! valamint a szajkók.
Boldog apa, kinek öt-hat fia harcol!
Mint nagy puska mellett sok ropogó pisztoly.

Ím hős Diridongó tíz fia, tíz lyánya
Ütközet hevében apját körülállja;
Harcol Dundi asszony, mint a kölykös medve,
Szügyei, mint bástya, merészen dűlyedve.

A gyarló csecsemők s öregek ellenben,
Nem tudván egyéb kárt tenni az ellenben,
Sikoltnak, hogy ég-föld lesz beléje siket,
Tépik ruhájokat, tisztos fürteiket.

Dúl a harc dühösen, mint egy veszett gulya,
Esztelen polgárok gyilkos háboruja;
Ennek orra véres, annak háta kékül...
Csuda hogy megesett emberhalál nélkül.

Bizony emberhalál is lett volna vége,
Hogyha el nem illan a vitéz Juhgége:
Erre Csimaz horgolt, szörnyen fenekedett;
Jó, hogy eloldhatta mégis a kereket.

Bölcs Laboda ugyan százszor fölemelé
Ökleit az égre, vagy a padlás felé,
Százszor is kiálta: "csitt no! egyet mondok!"
Százszor föl se vették őtet a bolondok.

Akará mondani a tapasztalt öreg,
Hogy minden baj, inség háborúból ered:
Döghalál, sok vén lyány, sok rossz vers... hiába!
Nem bírt szóhoz jutni a csaták zajába'.

Lőn pedig, hogy újra kidőltek pihenni,
Negyedik tusára lélekzetet venni.
Kapott ez alkalmon Csóri eszes vajda,
Fölveté fehérlő szemét s így sohajta:

"Oh te szent Habakuk! cethalas szent Jónás!
Vajmi bolondság ez, dőre visszavonás!
Hisz még meg se' fogtuk, hát minek koppasztjuk?
Jobb bizony, e kérdést másszorra halasztjuk.

"Ki legyen a vajda: én-e, vagy pedig én?
A győzelem után szóba jöhet megén':
Most készülünk harcra - s hogy erősek legyünk:
Addig is - itt a kulcs: nosza igyunk, együnk!"

Mint az összeröfönt nyáj, midőn a zsákot
Meglátja, - felejtí a háboruságot,
Rohan válujához, egymást töri, tolja,
S a kanász jóltévő kezeit csókolja:

Nem máskép tévének a lelkes cigányok:
Éljen Csóri, éljen, örökös vajdájok!
Mind inába forrnak, majd agyon tapossák,
Azt mivelí bennök a háládatosság.

Egy percben üres lett kamara és pince,
Görnyed az áldástul cigányok gerince.
Feledik, mint a bölcs, a kétes holnapot,
Csinálnak karácsont és szent lvó napot.

Künn, szabad ég alatt, piacán a várnak,
Egynehány ölfából nagy tüzet csinálnak,
Sátrakat vonnak fel, mint az isten gyepén,
Sistereg a bogrács, pirul lángos, lepény.

Majd az étel sorját nem győzik bevárni,
Kezdenek fütyölni, ugrós táncot járni:
Csattogó bokával jobbra balra futnak;
Megfővén az étel mellé kuporodnak.

Gyöngé az én tollam, írni erről képet.
Oh, arany szabadság! nézd el a te néped:
Hogy eszik, hogy iszik, hogy örül, hogy múlat!
Millyeneket fal - és még csak meg se' fúlad!

Nincs ott asztal, abrosz, cifra evőkészség,
Nincs egyéb fűszerszám, mint a jó egészség,
Nincs egyéb mérték, mint kinek-kinek gyomra:
Mégis ritka eset, hogy ez megromolna.

De van nálok egy bűn, mégpedig halálos:

"Mikor egyik aprít, a másik kanáloz";
Ezt nem szívelhetik, ezért haragusznak,
S mint kutyák a koncon, összemarakosznak. -

Miután hasából kiveté a drágát,
Megereszté Csóri szíjjal a nadrágát
S monda: "Most az ágyu hadd dörögjön, hagyom!
Örömére hogy ma vajdatétel vagyon."

S legottan vitézlő férfiak menének,
Hogy kihoznák a port, ágyut töltenének.
Rárántá azonban Juhgége s a banda,
Megkezdé a táncot legelébb a vajda.

Egyengeti lábát komoly lassu táncra,
Nem hozzávaló már, hogy megszaporázza;
Illegeti fejét, lebbenő nagy hajjal;
Néha így tesz: "hap! hap!" néha így tesz: "haj! haj!"

Ezüstgombos mente lóg le a nyakáról,
Fityeg a nehéz gomb, mint körtvély a fáról;
Kékszinű a mente, báránybőr perémes,
Buja kövérségtől a posztója fényes.

Sárga csizma lábán, sárga sarkantyúval,
Csizmarojtját néha megérinti ujjal,
Néha lábujjhegyen megállva sokáig,
Összebillegteti sarkantyús bokáit.

Majd körültekint, hogy társat is válasszon:
Dundihoz megy és mond: "Ej no, komámasszony!
Eb aki haragszik, én már elfeledtem:
Nosza egyet-kettőt fordulnánk mi ketten."

Mosolyogva Dundi nyújtja fényes kezét,
Átengedi magát s minden ő nehezét;
Könnyen lebeg ő, mint vontatott petrence,
Akarám mondani a boglyakemence.

De mikor a táncnak jött szilaj ugrósa,
Leszakadt szép Dundi, mint egy bazsarózsa,
Leszakadt a vajda gyólcsinges válláról,
Mint a bazsarózsa leszakad bokráról.

Vajda is megpihent tetején egy zsáknak,
Helyet engedvén a szép fiatalságnak.

Lőn már a vigasság közös, általános,
Kedvök semmi részben nem vala hiános.

Ott evés-ivásban hogy felmelegedtek,
Táncra ott mindnyájan mikép kerekedtek
Sok legény hogy verte majd a hátát sarkkal,
Sok piros viganó hogy repíte farkkal;

Hogy raká és hánya a sarjú-nemzedék
Díszes rókatáncát és cigánykereket:
Hadd zengjék el azt már énutánam mások,
E dologra méltóbb kölyök-óriások.

Ezalatt az ágyú dörge-morga folyvást,
Nem golyókat lővén - lővén pusztá fojtást,
Nem kimélik a port, egyre puffogatnak,
Öröme a nagy, nevezetes napnak. -

Második ének

Foglalat

Kérded: mi van ebben? Puk vezér megszeppen
Majd egyebet forral: De leül nagy orral.
Vajda pedig ébren Tűnődik az éjben
S talál nagy szerencsét - A Dárius kincsét.

Puk Mihály azonban, ellenség vezére,
Nem fekütt sem a jobb sem a bal fülére,
Cigányok zajától nem tudott alunni,
Dehogy merte volna a szemét behunyni.

Első ágyúszóra (mivel nagyot pukkant)
Felüté az orrát, hanem meg se' kukkant;
Másik ágyúszóra, pápaszemet rakva
Hallgatá erősen; füttyöl-é a magva.

Harmadik lövéskor felugrott s kiméne.
Kérdi a pattantyus: tán felelni kéne?
"Világért se, ugymond, hiszen pufra lőnek:
Ki tudja, miféle hadi fortélyt szőnek!"

Rendelé, hogy kiki lenne szerbe-számba':
Nyeregben a lovas, az igás ló hámba',
Sorban a gyalogság, felállítva szépen,
Ágyunál a tűzér, kanóc a kezében.

Ómaga, miként egy vén fogatlan farkas,
Kit megűz a Bodri, megkerget a Talpas,
Kerüli az aklot sanda, görbe szemmel,
Otthagyni sajnálja, beugorni nem mer:

Azonképen ő is kullog a sötétben,
Kerüli a várat, megáll minden lépten,
Majd a pápaszemmel, majd csak az övével
Majd pedig kukucskál nagy hosszú csövével.

Néha jobbra fordul, néha balra fordul;
Kérdezi a jelszót minden kis bokortul;
Oly vigyázva lépdes, nyomot alig hagyván,
Mint macska, ha sétál a tövis-garadján.

Mert hogy a zaj ottbenn nincs minden ok nélkül,
Ennyit ő belátott a maga fejétül,
Azér' ősz a haja, azér' képe ráncos,
Azér' a tarkója arany paszomántos.

Összehívatá a tábori tanácsot,
Ily veszedelemben hogy adna tanácsot,
Mert amely dologba nem láthatni bele,
Ki tudja, mi szörnyű veszéllyel van tele!

Miután azok a fővezéri szóra
Hamar összegyültek, gyülekeztek volna:
Magukban a dolgot forgaták erősen:
És annakutána hallgatának bölcsen.

A vezér pediglen ágy alól kivonva
Egy nagy papirosat, mint egy szóró-ponyva,
Leterítetté a sátor közepére
És lehasaltak mind, körül a szélére.

Képzeltetni, milyen nagy volt az a levél,
Amelyikre, festve, egész ország lefér!
Város, falu, erdő, hegy, folyóvíz, patak...
Még hal is a vízben és az erdőn vadak.

Voltak azon gályák, hullámhányó tenger,

Bozontos hegyek, mint egy-egy gubás ember,
Kacskaringós folyók, találomra... mint a
Dinnyeföldön mikor széjjelfut az inda.

Ott a tokaji hegy, mint egy cukorsüveg,
Mellette mindjárt az asszuboros üveg;
Ott a Hernád vize... híres folyam váltig,
Azér' mondják: nincsen párja a Hernádig.

Csonka tornyaival ott vagyon a vár is,
Rajzban sem kisebb mint ez a kalamáris;
Őrzi nagy-kevélyen három szál levante,
Egy a kapu előtt, kettő pedig benne.

Mindez, többel együtt, megvolt a levélen
Irva sok színekkel: sárgán vagy fehérén,
Feketén, pirosan, kéken vagy irombán.
Környülfeküvék hát a vezérek, mondám.

De sehogy se' birták belőle kinézni,
Mit akarnak mostan Nagy-Ida vitézi;
Noha mind oly tudós képeket formálnak,
Mintha a világon semmitsem tudnának.

Kezdődtek ugyan szép tekervényes viták,
Jegyezé utánok kilenc iródiák,
Sok papir elpusztult, sok tinta elfogyott:
Akkor csapta feljebb a zsidó a rongyot.

Míg így tanakodtak a mi bölcs vezérink,
Monda egy sovány ur (legyen neve Héring):
"Sok szónak sok alja: én találtam egyet:
Uraim, nem látják ezt a magas hegyet?"

És rittig! ahová ő a körmét tette,
Állott egy magas hegy, a várnak felette,
Olyan, hogy ha e hegy tetejére másznak,
Kéményébe látni a várban a háznak.

Monda most vezér Puk örvendetes arccal:
"Ami meg van írva, az barátim, nem csal.
Könyvben a valóság: másról nem felelek;
Ki nagyobb hadvezér, mint e bölcs levelek!

"Hányszor összejártam az egész vidéket,
Csetlettem-botlottam tapasztalás végett,

Szemeim jól látnak, üveget is tettem:
S ihol, e nagy hegyet észre nem vehettem!"

"Van biz' ott hegy, ménkő!" csúfolódott Czibak,
"Hisz' talán meglátná... még az is, aki vak..."
Tovább mondta volna, de csak ennyit mondott,
Mert nagyon lebőgték érte a bolondot.

Szóla Puk, miután elment az izgága:
"Oh! e felfödözés nekem igen drága;
Innen lövetem a várat szerteszéjjel,
Ide vonszoltatom ágyuim az éjjel."

Fogta hevenyében, és a hegytetőre
Ágyukat rajzola, szájukkal előre:
S amint a sok ágyu Nagy-Idára lenéz,
Reszketni látszott a három festett vitéz.

Tökéletes a terv, mi híja sem látszik,
Netalántán még a kivitel hiányzik.
"A kivitel enyém" monda Puk kevélyen,
A többi vezérek meghajoltak mélyen.

Azzal szétoszoltak, kiki ő helyére,
Kiadá parancsit a had fővezére:
"Nosza, minden ágyu felállítva legyen,
Nyugat felől, itt s itt, ez s ez magas hegyen!"

"Az lehetetlenség." - "Nincs lehetetlenség!
Ha nem birja négy ló, hát nyolccal vitessék,
Ha nem birja el tiz, be kell fogni százat,
S mindenik kerekét taszítsa egy század!"

Mint mikor valahol, sötét csendes éjen,
Viszik a halottat fekete szekéren,
(Mert ha nappal vinnék, a nép botra kelne,
Nehogy a határát jégeső elverje);

Nincsen egy hang, egy pizs, tengely sem nyikorog,
Csak a lovak lába s kocsis melle dobog -
S tompán a koporsó kondul meg ha zökken:
Ugy vitték az ágyut az éjjeli ködben.

És már odaértek, hova céljok menni:
De bizony a hegyből nincs ott semmi, semmi,
Ellenben a kerék az agyáig lejár,

Lévén ott nem egyéb - mint egy csúnya mocsár.

S mint a részeg ember, ha jókedve feles,
Elhagyja az ösvényt, másik utat keres,
Hát egyszer csak süllyed, csak süllyed féllábbal,
Felborul s nem gondol többé a világgal;

Bő nedvesség miatt megdül, mint a búza,
Csak úgy horkol aztán, a bőrt egyre húzza:
Nem másként az ágyuk a puha mocsárban,
Lefeküdtek húszan, visszamentek hárman.

"Gyihé! gyühé!" mármost; kezdődik a hű-hó,
"Gyihé! gyühé!" kiált a várbul az ekhó;
Reccsen a rúd, felhérc, és az ostor pattog;
Gúnyosan a várfal reá visszacsattog. -

Nem hallák azonban már ezt a cigányok.
Édes Álom hinté párnáit alájok:
Kavicsból, göröngyből, úton és ut mellett,
Számokra puhitván szenderítő pelyhet.

Jött az édes Álom, csöndesen, mezítláb,
Hogy a vigadókat meglophassa inkább;
Elringatta előbb a kicsiny purdékát,
Azután a tisztos őszhajú dadékat.

Ott egy csecsemőnek az anyja ölében
Szájából az emlőt kifordítá szépen
És beföcskendezte kormos arcát téjjel,
Mintha barna földre friss hó esik éjjel.

Mást kopasz fejével lefelé úgy csünget,
Mintha felakasztjuk füstre gömböcünket;
Másnak, ámbár alszik, melyet épen rágott,
Meghagyá szájában az ízes cobákat.

Hős Diridongónak a tele poharat
Kiüté kezéből, csak a füle maradt,
Aztán földre dönté magát is, hogy orral
Fúná a port, mint egy szuszogó bocskorral.

Akasztót, a nyulgát, hosszú volta miatt,
Karikába gyúrte, mint egy nadrágszíjat,
Ellenben kinyujtá Degeszt hátrafelé,
S rőfögő disznónak lelkét adta belé.

Elnyomá szép lassan hegedűs Juhgégét:
Álmában is húzta ő a nóta végét,
De mikor nem húzta s minden ujja megállt,
Lelke azután is mindegyre muzsikált.

Így a csendes Álom, ez a szende angyal,
Betakarta őket holmi kapca-ronggyal,
És legott a kérges, ponyvaféle vászon,
Ollyá lett, mikép a gyenge, síma bársony.-

Csak te, vitéz Csóri, csak te nem alhatnál;
Virrasztasz kegyetlen harci gondolatnál,
Egyedül piszkálsz a fél-álmos tüzet,
Míg körülöd alszik a daliás nemzet.

Igenis, a vajda, egyedül az éjben,
Bagót csemegézve, gondolkozik mélyen,
A holnapi harcról, véres viadalról,
Nevezetes, fényes, dicső diadalról.

Eljárta eszével Nagy-Cigányországot:
Hogy s mikép vesz ő majd új veres nadrágot,
Amely senkinek még soha testén nem volt -
Ánglia-posztóján bársonybul lesz a folt.

Képzele képtelen földi boldogságot,
"Annak közepére egy szál gyöngyvirágot":
A virágszál ő lesz, Csóri nemes vajda...
De mi jutott hozzá, hogy olyat sohajta? -

Nagy szomorúsága jutott az eszébe:
Két szép urfikája, meg a felesége,
Kiket a Maros, hajh! már azelőtt jóval,
Elvitt, taligástul, és egy tarka lóval.

Mennyiért nem adná, hahogy őket mostan
Járáthatná talpig bíborban, bársonyban!
Így a boldogságán nem örül, csak félig:
Mit ér a nagy lepény, ha nem törhet nékik!

Azonba', hisz' ő még vénnek sem olyan vén,
Hogy ki ne pótolja, feleséget vevén;
Aki adott tálat, adni fog melléje
(Gondolta magában) ki azt körülülje.

"Megvettetem - úgymond - a szerencse-kártyát!"

S vőn kezébe üszköt, mint valami fáklyát,
Ment egy omladozott ó pincébe, ahol
Rasdi, a varázsló, tanyáz mint egy bagoly.

Így esett, hogy a zajt nem hallá meg ő sem,
Noha az ellenség kurjongat erősen,
Száz kötél szétmállik, száz rakonca pusztul:
Hanem az ágyuknak a füle sem mozdul.

Így midőn a bivaly, forró-meleg nyárban,
Szekerestül együtt elfekszik a sárban:
Sem istenkáromlás, sem pedig vasvilla,
Úri kényelméből kivájni nem bírja.

De a bivaly fölkel, midőn kedve tartja,
S ami szekér még van, azt is kiragadja:
Ellenben az ágyuk ott maradtak végkép,
Miért is vezérink a hajokat tépték.

Összegyűltek újra, hogy tanácskoznának,
De utoljára is ily végzést hozának
Hogy amit ki nem bir húsz ökör húsz lóval,
Azt a bölcs tanács se' húzza ám ki, szóval.

Legelőször is Puk leszidá Heringet:
"Az ur vitt, nem egyéb, e nagy kárba minket!
Az ur tette oda - átkozom a körmét!
Az ur sütte-főzte... egye meg a tervét!"

De Hering lesöpré magáról a vádat
Azáltal, hogy ő meg Czibak ellen támadt:
Ha tudta, ha látta, hogy mi lesz belőle,
Mért nem gátolá meg a dolgot előre?

Nosza, valamennyi mind Czibakra zúdul:
"Szörnyőség! cudarság! gyalázat az urtul!
Maga is jelen volt, nézte, leste, várta:
S egy szóval se' mondá: ne vigyék a sárba!"

De megszólalt mostan a gyűlés Nesztora,
Fogatlan inyével az öreg Kusstora:
"Nem úgy, urak, nem úgy! itt egyik fél sem ok:
Csupáncsak, egyedül, maga ez a dolog.

"Mert, ha mi a rajzban mocsárt láttunk volna:
Bizony ilyen tervet nem csináltunk volna;

Szűrét Czibak úrnak ki nem tettük volna,
Sőt inkább tanácsát helyeslettük volna.

"Ellenben, - ha a hegy igazán megvolna:
Akkor a mi tervünk ugyan remek volna!
Czibak ur pediglen nagyon felsült volna:
Drága jó husz ágyúnk el nem csücsült volna.

"Kettős úton halad az emberi élet:
Egyik a gyakorlat, másik az elmélet,
S minthogy az elmélet, most ezuttal, sáros:
Hadd lám, a gyakorlat merre viszen már most?

"A gyakorlat ez, hogy szedjük a sátorfát,
S mig széjjel nem virrad, hordjuk el az irhát:
Mert, ha az ellenség észreveszi kárunk':
Lesz nekünk hadd-el-hadd! ugyan ebül járunk."

Szavait az ősznek nagy "éljen" követte,
S legott a tarisznyát kiki szedte-vette;
Nem is tudom én, ha a dolgok így állnak,
Lessz-e kit megverni holnap a vajdának. -

Csóri pedig, mondám, az oduba méne,
Hol bagoly módjára lakott Rasdi néne;
Költeni sem kelle a tisztos agg dadát,
Minthogy akkor épen felköhögte magát.

Ki mihelyt megérté amit Csóri kíván,
A földre ültette, mert nem is volt diván,
Nyirkos földbe szúrta az égő hasábot,
Mely, amint csak tudott, oly szépen világolt.

Azután vevé a sors-intéző kártyát,
Leraká és kezdé nevezgetni tárgyát:
Ez nagy uraságot, amaz nagy háborut,
Ez jelöl vidámat, a másik szomorut.

Ez régi kedvesünk viszont meglátása;
Kiről már az ember nem hinné, hogy lássa;
Az töménytelen kincs, melyet kiki talál;
És amaz ott csúnya, erőszakos halál.

"Te pedig, bölcs vajda, te vagy e tökkolop.
Ide vigyázz már most, kezdődik a dolog."
Figyelt is a vajda, mert bizony kevésben

Mult, hogy el nem szunnyadt a figyelmezésben.

Rasdi meg a kártyát jól összevegyíté
S így szólott, miután a földre teríté:
"Tökkolop - uraság: ez jól illik össze;
Kár, hogy igen véres háború van közte!"

"Hadd legyen!" dörmögte a vitézljő vajda,
"Hát az a fekete mellettem micsoda?"
"Ez fiam? ezt híják... fekete embernek,
Mivelhogy más nevet említni se mernek.

"Boldog az, ki mellé esik ez a kártya!
Annak a szerencse örökös barátja;
Melletted is, vajda, mennyi kincs van körül
S itt a régi kedves, kinek szíved örül."

Mint midőn a jó pap papol igen szépet,
Viszi képzeletben a figyelmes népet,
Csak viszi, csak viszi... mígnem a jó nénék
Már inkább álmodják, mintsem hogy képzelnék:

Úgy hallgatja Csóri míg amaz terécsel;
Mert sok szóval mondta, amit én kevéssel;
Háromszor veté meg a kártyáit neki,
Háromszor egyformán jött a szerencse ki.

Hanem harmadikszor beszélt már süketnek,
Adta magát Csóri fényes képzeletnek:
Iszonyu roppant kincs: arany, ezüst, gyémánt
Hever lába előtt, káposztakő gyanánt.

Majd ezek eltűnnek... csak a banyát látja,
Ki előtte térdel, kezében a kártya -
S igazítja olykor, hogy égjen, az üszköt,
Amely ott füstölge nagy-makacsul köztök.

Hát egyszer csak, látja, hogy az asszony fölkel,
Megy előre és int a tüzes üszökkel;
Háromszor int vissza; ő pedig követi
Pince belsejébe, ahová vezeti.

Mohos falhoz értek, - de az nem vala gát,
Körmével a banya kiszedi a téglát,
És olyan rést karmol hevenyébe rajta,
Hogy könnyen beférne három cigány vajda.

Alighogy azonban egy téglá kiesett,
Egyszerre, mint nappal, olyan világos lett:
Mikor pedig a rés ki volt bontva tágra,
Csaknem elveszett a Csóri szemvilága.

Fényes nagy terem volt az ahová léptek,
Híre sincsen abba' gyertyának, vagy mécsnek:
Gyertya helyett olyan darab gyémánt ragyog...
No, mint egy malomkő, hogy ne mondjak nagyot.

Merevül egy tükör a terem oldala,
A padlás-gerenda mind ezüstből vala,
Aranyhomokból van a ház földje verve,
És az ajtó megé gyöngy-szemét seperve.

Környöskörül a ház rakva káddal, üsttel,
Az is tele volt mind arannyal, ezüsttel -
És az ágy láb mellett arany kotló ragyog,
Számptalan sok apró csirkéihez vatyog.

Beh szeretett volna ezek közül Csóri
Kettőt avagy hármát az ingujjba lopni;
A nagy kívánságtul viszket minden ujja,
Már le is hajolt hogy a zsebébe dugja:

Hát csak elébe áll a fekete ember:
Szakálla, bajusza valóságos kender,
Vállig ér bajusza, térdig a szakálla,
Haragos szemekkel csúnyán nézett rája.

"Ne haragudjék kend, édes öregapó!
Nem vagyok én tolvaj, sem pediglen lopó;
Nem bántom a csirkét, csak nézni akarom:
Nem terem mifelénk ilyen apróbarom."

Köszönd" felel amaz, "hogy apádnak mondtál,
Mert te is azoknak a dijjára jutnál,
Akiket én itten olykor, hébe-hóba,
Magsütöttem-főztem száz esztendő óta.

"Hanem már most, fiam, kettő közzül válassz:
Vagy elméssz üresen, úgy békével járhat, -
Vagy, ha kell e sok pénz, a szádat feltátod:
Hogy mi lesz belőle, akkor majd meglátod."

Gondolá a vajda: "miért ne tátnám?"

Hátha csak sült galamb repül belé talán?
Majd az ördög megyen üres kézzel vissza,
Ha a pénz után csak száját kell, hogy nyissa!"

Azzal ásit egyet, miből lenne kettő,
S gondolta magában: ez tán elegendő;
De csak elhült, mikép a leöntött parázs,
Mert ihol! szájába csapódik egy... darázs.

Összezsapta ugyan fogait ész nélkül,
De már akkor ott volt a darázs vendégül;
Csórit ijedtében a hideg is lelte:
Kinjába' mit tegyen? a darázst lenyelte.

"Szerencsés vagy fiam!" kiáltott az öreg,
"Ezt még egy halandó ember sem tette meg,
Szájából a darázst mindenik kizárta
S holtig nyomorék lett, aki megpróbálta.

"De te - minthogy bátran le meréd azt nyelni,
Ez a pénz, amit látsz, tied valamennyi;
Nemcsak ez, de több is: gyere, megmutatom,
És minden szobának kulcsát átadom."

Csóri azt gondolta, hogy mindez csak álom,
Dörzsölé szemeit s monda: megpróbálom!
Belemarkolt egyik közellevő üstbe,
S meggyőződött, hogy mind huszasok, ezüstbe'.

Majd egy kádba markolt: valóságos arany!
A királykép rajta; fénye, neheze van;
Borjuszájas ingét összeköté alól
S megraká, gondolván: csak ez legyen való!

Azután követte a kenderszakállut;
Arany kútat leltek, hozzá arany válut;
Onnan pedig gyémánt istállóba mentek,
Hol tátos paripák arany zabot ettek.

Vajda kiválasztott egy fehért magának.
Gondolá: ez jó lesz harci paripámnak;
Akkor egy kamrába vezeté az ember,
Ott pedig volt sok szép mindenféle fegyver.

Hát mikor a pompás ruhatárba értek!
Van ott vörös nadrág annyi, hogy temérdek:

Egyen meg is állott Csóri szeme-szája,
És nem állhatá meg, hogy fel ne próbálja.

Szóla most az öreg: "Itt van a kulcs, nesze!"
Nagy csomó kulcs felé nyúlt a Csóri keze;
Hanem, mikor épen elvenni akarta,
Úgy érezé, mintha égne attól marka.

Egy percig a tüzes üszköt látta csupán,
Leve nagy sötétség körülte azután;
De a nagy sötétség nem sokáig tartott:
Ekkor monda Csóri: "nem is hoztam kardot."

Visszament, hogy kössön egyet oldalára,
Aztán minden ajtót gondosan bezára
S fölment a pincéből, hogy meglássa, vajon
Odakünn az idő milyen tájba' vagyon.

Minthogy pedig ottkünn már tetszett a hajnal,
Csóri a népséget felteré nagy zajjal;
Ruhát, fegyvert osztá, parancsot ada ki,
Hogy az ütközetre készen álljon kiki.

De hogy és mint készül a vitézlő sereg,
(Lévén már most annyi szép ruha, ló, nyereg),
És hogyan állá meg dicsően a sarat:
Ennek elmondása más énekre marad.

Harmadik ének

Foglalat

Fel, trombita, síp, dob! Nagy dolgokat írok
Ágyúk morogását - Puskák ropogását;
Harcháború mérgét, A nagy csata végét;
Melyek csodavoltán Bámul kiki méltán.

Nosza én paripám, gúnár liba tolla!
Eleget pihentél, meg vagy abrakolva,
Megvakartalak, mert a füled se' látszott;
Nosza hát, kezdj mostan vídám fürge táncot.

Háborúba mégyünk, ahol ölnek, vágnak;
Köszön is nem is az ember a világnak;
Köszön, aki ráér; sok a berenán tul
Rövid búcsút vészen a kapufél-fátul.

De mielőtt érnénk a dolog nagyjára,
Vessük szemeinket Csóri fővadjára:
Mit gondol, mit akar, mit csinál, mit rendel:
Ékes ritmusokban hallja minden ember.

Veszi legelőbb is a pincébe útját:
Felhordatja onnan a sok cifra gúnyát
És kiosztja rendre, vitéz népe között;
Mind egy-egy pipacs lett, mikor felöltözött.

Azután a fegyvert osztotta ki renddel;
Azután jött zabla, nyeregszerszám, kengyel;
Kérdik a cigányok: hát a cocó hol van?
Felel Csóri vajda: odalent, az ólban.

Amit szája mondott, bizonyítja tette:
A sok szép paripát sorra fölvezette;
Akkor büszkén nézett a seregen végig,
S gyönyörködött benne, hogy a szemök fénylik.

Egy része huszár lett, másik része gyalog,
Mindannyian égből lepottyant angyalok;
Maga Csóri, amint a sort végigjárja,
Így kiált: "Csak nincsen a cigánynak párja!"

Hát még a fehérnép! a vidor apróság?
Mint ládára festett tulipánok, rózsák!
Szeme, szive szerint öltözék mindnyája:
Csak ránézve is már hízott Csóri mája.

Hamar egy lapátot felkap örömében,
Megmeríti aranypénzzel a pincében,
Viszi népe közé, odaszórja: nesztek!
Amin a cigányok kissé összevesztek.

Hát ím! a sokaság közül síva-ríva
Csak elébe toppan felesége, Éva,
Mellette kunyorál két süheder cigány:
"Nekem is adj, dádé! adj nekünk is, apám!"

"Gyöngyeim, véreim!" így szólítja őket,

Éva! Dámi! Jónás! milyen nagyra nőttek!
No, ki hitte volna hogy megint lássalak;
Azt gondoltam, régen megettek a halak."

Monda erre Éva: "Bizony, meg is evett
Az a roppant nagy hal, melynek a neve cet;
Szerencse, hogy épen ottankörül uszkált
S benyelé kocsinkat, mint én egy galuskát.

"Nagy üreg volt benne, mint valami templom,
De sötétség lévén, üss ki Jónás, mondom;
Kicsiholt a Jónás az első ütéssel,
Akkor a hal gyomrát összejártuk méccsel.

"Micsoda mája volt mint valamely szikla,
Malomkő nagyságu benne a halikra;
A szálkája pedig - - lett volna belőle
Alkalmas szarufa bármi háztetőre.

"Épen akkor nyelt el egy nagy úszó lápot:
Dámi a fejszével favágáshoz látott;
Jó tüzet perditénk, amilyen csak kellett:
Ugy szárítkoztunk a ropogó tűz mellett.

"Én e rossz bicsakkal a májának estem,
Egy bográcsravaló darabot lenyestem,
Megsütöttük-főztük, jóllaktunk belőle,
Hogy még a hasunk is félreállott tőle.

"Inni pedig vizet, mint valami kúton,
A kopótyujából meregettünk, rúdon.
Kilenc évig laktunk a cethal gyomrában,
Mint kukac a sajtban, féreg a tormában.

"Végre addig ástuk oldalán a lyukat
Az ennivalóért, hogy egyszer kilyukadt,
S kimásztunk belőle, ott hagyván a dögöt,
Melyet a víz régen a partjára lökött.

"Igy kerültünk vissza. Nem csoda különben, -
Még nagyobb csudák is szoktak esni könyvben.
Pogány szívű Csóri! de te nem szánsz minket:
Legyen eszed, Csóri: adj egy fél fityinget!"

"Adok, szentem, adok, lépem, vesém, vérem!
Elég egy lapáttal? vagy teknővel mérjem?

Mit adjak? mi kéne? mit isztok? mit esztek?
Ihon a lelkem is, odaadom, nesztek!"

Erre Dámi fia szólalt meg az első:
"Nekem avas háj kell, vagy szalonna-felső."
De felrugta Csóri, hogy elesék hanyatt:
"Bolond! nem tudsz kérni mézbefőtt aranyat?"

Amily hamar tette, oly hamar megbánta,
Simogatni kezdé a fiút, mert szánta;
Akkor bévezette őket egy szobába
És felöltözteté aranyos ruhába.

Most a Dámi nyalka! most a Jónás hetyke!
Fénylenek a napon, mint a fényes pityke;
Közbül jár az apjok, fehér lován léptet,
Viszi ütközetre a daliás népet.

Rákezdi Juhgége a Rákóczi marsot:
Huszonnégy trombita gyönyörűen harsog;
Noha, amin Csóri nem kevésbé bámul,
Vagyon trombitájok mind lopótök-szárbul.

Mindjár' a kapuban kiadja parancsát,
Hogy az ágyu végét merrefelé tartsák;
Hatvan öreg ágyu az ellenség felé
Ugy tüzel, ugy füstöl, majd megpukkad belé.

De, ami különös, nem szólanak nagyot:
El vannak rekedve? vagy szájok befagyott?
Azt gondolja Csóri, bundát vernek bottal,
Dehogy kell a fülét bedugni gyapottal!

Ám minden lövéskor dül az ember sorra,
Ugy veri le egymást, ugy bukdosik orra,
Mint kártyakatonák, mikor mind elesnek,
S egyenlő a sorsa királynak, hetesnek.

Hanem az ellenség ágyuja sem alszik,
Iszonyú tüze van, bár szava nem hallszik,
S ámbár a cigányság többször így kiáltott:
"Ne lőj erre, bolond, ember van itt, látod!"

Különösen féltik fényes szép szemöket,
Hol erre, hol arra, kapdossák fejöket;
Nem csuda aztán, ha bizony hébe-hóba

Beleütik is egy nagy ménkő golyóba.

Legelül a vajda, Dámival, Jónással,
Nem győzi a bátor népet biztatással;
"Rohamra cigányok!" eszeveszve ordít,
S rohan a cigány, de előbb hátat fordít.

Kiáltozza Csóri: "Megálljatok! hó! hó!
- Vakmerő egy nép, de bokros, mint a jó ló -
Szeméten szedett nép! ha meg nem állotok,
A lesz belőle, hogy én is elszaladok."

Sarkantyúba kapja tatos fehér lovát
S így kiált, beérve szaladó táborát:
"Vitézek! na, látom, bennetek a jó vér:
Ha van ily sereg több - kössön fel a hóhér!

"Ez már a szilajság! ezt szeretem én, ha
A legény nem lusta, szájatáti, léha...
Ugy tudtok szaladni! úgy elgázolnátok
Azt a cudar népet, csak felé futnátok!

"Nosza tegyük próbát és forduljunk vissza!
Folyjon az ellenség vére, mint a Tisza!
Mert fogadni mernék a fehér lovamba,
Hogy a győzelem a kezem közt van ma.

"Hogy pedig hát senki a szemét ne féltse,
Ágyuk villanása vagy füstje ne sértse:
Parancsolom: kösse be most mindjár' kiki;
Aztán csak utánam! aló, bátran, neki!"

Így biztatta népét. A cigányok pedig
Zsebkendővel egymás szemeit bekötik:
Csóri szava után: erre, fiúk, erre!
Vakveréb módjára törnek az ellenre.

Most van ám szüretje a kiontott vérnek!
Koppad a két szárnya Puk Mihály vezérnek;
F..e nép a cigány: megölné az apját,
Mert nem néz a senkit, - igaz, hogy nem is lát.

Ha, kegyes olvasó, immár azt kívánod,
Hogy az ütközetről neked adjak számot:
Ki? kit ölt meg? és hol? mért? mikor? miképen?
Ki segítségével? - hát elmondom szépen.

Legelőbb a vajda lecsapott kilencet,
Hogy azonnal hányta fejk a bukfencet;
Csak bámul utána oztán mind a kilenc
S így morog: "beh kényes ked most, Csóri Ferenc!"

Gyügyü Burgonyával ment ki egy szál kardra,
De nem oly könnyen bírt vele, mint akarta,
Mivel e Burgonyát semmiféle fegyver
Nem járja, minővel hadakozik ember.

Bőre kemény bocskor - főleg az orcáján -
Szíve helyett tuskó van a szive táján,
Csak nagy két fülein sérthetni halálra:
Jó hogy Gyügyü épen a fülét találja.

Látván Burgonyának gyászos végít Zeller,
Rohan Gyügyü felé csillogó fegyverrel,
Halálosan sujtá a Gyügyü fejére,
Halála után is folyt az orra-vére.

Zellernek se' kell több: lepattan lováról...
Veszi Gyügyü kését a bő csizmaszárból,
Győzelme jeléül erszényét, pipáját,
Szedi korca mellől csiholó szerszámát.

De vaksi Toportyán így riad rá: "Tedd le!
Kést, pipát és erszényt, oda ni, a gyepre!
Víjunk!... hogy kié lesz, majd utóbb elválík:
Komám volt a Gyügyü, nem hagyom halálíg."

Leraká hős Zeller a dicső jeleket,
Iszonyú kegyetlen vívás kerekedett;
Haragosan víttak valameddig éltek:
Lenyakazván egymást, szépen, megbékéltek.

Esküszí Harizsnya, káromkodva csúnyát,
Hogy Zeller vitéznek állja vérboszúját;
Esküszí vad Mócsing, Hubli, Salavári,
S Puk Mihály vezérnek több derék huszári.

Másfelől Toportyánt a barna vitézek:
Hagymaszár és Kongó, megtorolni készek,
Vigyor, Kanálos, Degesz, Csucsuj, Irha...
A többiek neve nincsen ideirva.

Kik miután egymást egy lábíg leölték,

Ugy hevernek ottan, mint valami tőkék,
A harc erdejének irtás ez a tája...
És uratlan jószág a Gyűgyü pipája!

Csóri látta mindezt; Csóri látta sorban
Valami csak történt az egész táborban:
Hipp-hopp gyorsasággal vitte ide s tova
A vitézlő vajdát fehér tatos lova.

Hány szegény halandó nyakát szelte ő el!
S maga mindannyiszor nagyobb lett egy fővel.
Mintha mindenik fej az övéhez nőne,
Olyan nagy ember lett apránkint belőle.

Dundi asszonyosság is, Diridongó társa,
Mint egy Bradamante, népet öl rakásra;
Legény ő a talpán! ember ő a gáton!
Sebes vágatással lotyog a lóháton.

Szellő emelinti piros viganóját,
Tartja balkezében véres lobogóját,
Viseli jobbában csillogó dárdáját,
Feledi a kontyot s hajdani pártáját.

Kalpag a fejében, s a gerincén hátul
Az ura mentéje lóg le panyókául;
Félig csupa férfi - az a felső része,
Mely alkalmas az ember öldöklésre.

Szeme vérben csillog, habot ver a szája,
Gyilkolásban részeg örömét találja,
Döghalál módjára pusztít a seregben,
Szakállas, bajuszos vitéz emberekben.

Maga Diridongó nem kevéssé bámul,
Asszonyának hősi tettein elámul;
De, míg mennyre-földre magasztalja társát,
Felsohajt: "be kár, hogy nem tud főzni kását!"

Míg tovább is ekkép bámulni akarja,
Elszakítja őket a harc zivatarja.
Öklös Diridongó egy sűrű csoportban
Kézze-lábbal ví és tüsszköl a nagy porban.

Hej, mennyit lenyársalt! hej, mennyit levágott'
Hogy megtizedelte az embercsaládot!

Amennyit ma rombol az emberiségen,
Nem épített annyit egész életében.

Látja ezt egy dombrul a vitézlő vajda,
Biztatja erősen: rajta, komám, rajta!
Szegény Diridongó bízik is, ahogy tud,
Mígnem utoljára disznót győz a sok - lud.

Köröskörnyül immár meg van rakva sebbel,
Mint az angol ember kaputrokja zsebbel;
Mindenik oly öblös, mindenik oly tákos...
Szegény Diridongó - oda van! világos!

Miután kihörgé magából a lelket,
Panaszosan így szólt: "oh vajda, megöltek!"
"Semmi, fiam, semmi: szép dolog, nagy érdem
Halni a hazáért, de kivált meg - értem!"

Ily vigasztalással, mint a vad oroszlán -
(Aki ezt nem látta, hát képzelje pusztán)
Rohan a csapatnak s azt miveli oztán,
Azt miveli, mondom, mit a vad oroszlán.

Megboszulva Csóri a bajnok elestét,
Felrugá s ott hagyta Diridongó testét:
Ellensége volt az Dundi asszony végett,
Mert féltette tőle a szép feleséget.

Nem tudom, ha volt-e méltó oka rája,
Elég az, hogy Dundit féltette gazdája;
Mindig féltőbb a kincs ha nagy, mint ha kicsi:
Szegény Diridongó! nagy kincse volt neki. -

Semmit nem tud erről vitéz Dundi asszony,
Emberül hordozza ő magát a harcon,
Üti-véti őket, veri agyba-főbe:
Ki ne szeretne már bele egy ily nőbe!

Legalább a vajda érez olyanformát,
Kezdi a szerelem csiklándani gyomrát.
De, míg e dologra bővebben kitérnénk,
Lássuk Dundi asszonyt, ki sohasem félénk.

Annyiféle párbajt és mindenféle bajt
Vitt már a menyecske összevissza, hogy majd -
Paizsán a fegyver ellágyul, megtompul,

Mintha viaszból vón' - legfeljebb ólombul.

Már ki volt terítve Nyeszegi, a rostás,
Nem kellett őneki beretválás, mosdás,
Nem a nyújtóztató banyák, ágya mellett
Mégis halott volt ő, amilyen csak kellett.

Tiszaháti módon egy oldal-tarisznya
Volt csepűmadzaggal nyakába hajítva,
Vele született ő a szép tarisznyával;
Most leoldá Héring nagykörmű ujjával.

Nem ér rá elvinni, ha leoldni ráért,
Mert amint görnyedez a szép tarisznyáért,
Combja közzé akad hátul Dundi kardja,
S oly likat hasít, hogy a tarkója tartja.

Így repedne ki a sertésből az orja!
Ilyen a kis urfi, midőn kigombolja
Bugyogó nadrágát a pesztonka este,
Mint a Héring hátul végigrepedt teste!

Czibak ezt meglátván, egy csöppet se' késik,
Veszi alattomban baranyai késit,
Elmetszé a Dundi köténye madzagát
S elragadja tőle a kötényt is magát.

S mint ha kit szelével ér az istennyila,
Mint Sámsonnak, midőn megnyírta Délila:
Egyszerre odalett - higyetek a szómnak -
Ereje és szíve a vitéz asszonynak.

Megakadt a szeme... a kiáltás torkán,
Mint azé, kit éjjel nyom nehéz boszorkány;
Elejté a dárdát, maga is dőlt, ferdén,
Csóri ugrott oda; ő tartá fel nyergén.

Hős Czibak azonban egy hosszú kopjára
Tűzte fel a kötényt lobogó formára;
Mire az ellenség örvendezve kiált
- Nem tudom, Alláht-e, vagy Jeszusz-Máriát?

Szörnyű ordítással kéri, hogy az isten
Az emberi népet gyilkolni segítsen:
Mintha őfelsége épen abba' járna,
Hogy tegnapi művét széjjelrontsa már ma.

De, ha az isten nem, - segíté az ördög,
Nem is neheztelt, hogy nem neki könyörgött,
Pártját fogta mindjár' Puk Mihály népének,
Mert az ilyen napot tartja ünnepének.

Fennen hordja Czibak a hatalmas zászlót,
Melyet ékesíte száz repedés, száz folt,
Foszlányait a szél összevissza bontja:
Bónapárténak se' volt már különb rongya.

Megy Cziba előre, mindnyájan követik,
Még a halott is mind fölelevenedik;
Észreveszi Csóri, hogy szorul a kapca,
Népét visszanyomják, megfordult a kocka.

Hamar "Dámi! Jónás!" inti őket elő,
Hogy Diridongónét tartanak kétfelől;
Meg is fogták... ámbár dolog az ilyesmi:
Megtartani egy nőt, ha el akar esni.

Maga pedig Csóri fut, szalad, hogy lássa
Minő fordulatot vőn a harc folyása:
Legelébb is szembe megtalálja Kákát,
Ki tenyerén hozza hátul a nadrágát.

Szép, vörös nadrágát tartja két tenyérrel,
Szalad és futtában jajgat, jajveszékel;
Kérdi Csóri, mi baj? valami borzasztó?
- "Jaj uram, a posztó! a szép drága posztó!"

"Vakapád!" kiáltja Csóri és tovább megy
Testek halmai közt, mint az Ararát-hegy;
Lova pej a vértől, - lábát alig húzza
A nagy vérözönben, - néhol meg is ússza.

Nyargal a cigányság odafel a dombon,
Veri az ellenség csaknem minden ponton,
Bátorság, vitézség neki mindhiába,
Veti reménységét a horgas-inába.

Nagy Akasztót Ráspoly már-már utoléri,
Bár az minden léptén az ölet kiméri:
Nem is szabadulna, bizony el is veszne,
Ha sebesen el nem cigánykerekezne.

Szembe találkozik Csóri a futókkal,

Megdorgálja őket szemenszedett szókkal,
S odamondogatván, ekkép fejezi be:
"Csürhéről futó had! vissza, egyszeribe!

"Eb legutoljára! eb maradjon hátra!
Jelszavunk legyen most minden, ami drága:
Híre, becsülete Nagy-Cigányországnak,
És előkötője Dundi asszonyságnak!"

Így kiált a vajda és vágat előre,
Szegyen döfi Mismást, hogy egy fának dőle,
Száját félrehuzta, kiveté a nyelvét,
Szeme felfordulván kiadá a lelkét.

Megharagszik Bunyi: "Csúfold az apádat:
Arra öltsd ki nyelved, arra vond el szádat!"
S oly erővel lökte a dárdát beléje,
Hogy mindjárt meghalna, ha még most is élne.

A vajdát azonban Süsü, Vaczok Peti,
Kajsza, Csimaz, Nyúlláb harcolva követi,
Laboda, Koloppal, Juhgége és Habók
Szoritják az ellent, mint harapófogók.

Hubi az ülővel, mint egy buzogánnyal,
Egymaga fölérne kilenc más cigánnyal:
Sok vitéznek töri ő be koponyáját,
Mint hajdan betörte az egyszeri kályhát.

Méltó azt megírni, krónikába tenni.
Befordult ő egyszer valahová csenni;
Zárva volt az ajtó: de, találós fővel,
Beüté a kályhát a kézi ülővel.

Fejét is bedugta; - de belül a gazda:
"Mit csinálsz? hol jársz itt?" rá ekkép riaszta;
Ő pedig az ülőt taszítván előre:
"Nincsen szükség - kérdi - pipaszársütőre?"

Hanem ez akkor volt. Tudnék én őróla
Száz ilyen mesét, csak érkezésem volna:
De nagyobb annál most a legkisebb gondom:
Pipaszónál, otthon, egyszer majd elmondom.

Ama híres vajdát követem jelenleg,
Ki előtt a népség szakadoz, mint felleg;

Keresi a zászlót, - a zászlós Czibakot,
Szeretne a fején vágni egy ablakot.

Megtalálta végre: de úgy is hozzászólt,
Hogy kezéből mindjár' kiejtő a zászlót;
Maga is lehajlott az után a földig:
De a fölvevéssel nem igen törődik.

Tótágast áll fején; ég felé a lába,
Megakadt valahogy a nyeregkápába;
Lelke pedig, amint mennybe iparkodott,
Feljebb-feljebb mászva, kiment ahol tudott.

Csóri a zászlónak mindjár' fülét fogta
És odaköte azt, hova Dundi szokta:
Körülkanyarítja a puha derékon,
Mihez a gyapjúzsák termete is vékony.

Alig nyerte vissza Dundi a kötőjét,
Követé a harcba nemes jóltevőjét;
S tesz olyan fordítást, tesz olyan csudát ott -
Amit élő ember sohasem is látott.

De vitéz Laboda sem marad ám hátul,
Ő sem ijed meg a maga árnyékátul,
Ő is lelt magához bajvívó cimborát:
A fogatlan ínnyű, göthös, vén Kusztorát.

Ti, kik ezt halljátok, szaladjatok innen!
Hallani is jobb lesz e csatát messzünnen;
Favágó emberhez sem jó állni közel:
Mert megrug a forgács, hogy többet nem eszel.

Hát mikor ilyen két dalia csap össze,
Mennyivel tanácsosb állni tőlük messze!
Két tüzes mennykő ez... mondom, közel ne várd,
Mert az egészségnek a szele is megárt.

Káposztás kertbe néz[1] a derék Laboda,
Hová szeme céloz, sosem vág ő oda;
Nem is tud más ember könnyen hozzávetni
Szeme járásából: m'eziránt fog ütni.

Jó hogy Kusztorának teljes-lehetetlen
Célba venni fejét, mert rezeg szünetlen;
Most a sirban volna - az már kétszerkettő -

Nemcsak a fél lába, hanem mind a kettő.

Visszavág s Labodát megsérti bütykőben,
De nem folyt a vére, mert nincs olyan bőven,
Száz nadály, száz köppöly sem szína belőle;
Mind éhen veszett ki bolhája, t...je.

Hat lika volt immár lábán Kusztorának,
Mint a tilinkónak, avagy furulyának:
Most a cigány kardja hetediket csinált;
Amaz odakapván, űhmget és így kiált:

"Beh bolond az ember, hogy akkor is harcol,
Mikor nem tud vágni, legfőlebb ha karcol!
Mikor összelötytyent ina, porcogója,
Mint a mosogató asszony lágymosója!

"A dicsőség concán mit is marakodunk?
Nehéz eleség az... nincs már hozzá fogunk!
Minek rontsuk egymást emígy is, amúgy is?
Békéljünk ki, pajtás: meghalunk mi úgy is!"

Hadd béküljenek ki, amint kedvök tartja,
Jobb, ha megnézzük, hogy mit csinál a vajda:
Hát, őli az embert, ezt az ostoba fajt,
Széltibe hosszába vágja mint a parajt.

Bizony úgy is tetszett neki utoljára,
Mintha övig érő dudva között járna,
Vesszővel csapdosná, szeldelné a nyakát,
S hullatná a szép gyom szaporító magvát.

Széjjelnéz s kiáltja: "Lassan! hó! megálljunk!
Nincsen itt ellenség: mi a szösz csinálunk?
Se balszárny, se jobbszárny, se gléda, se karéj.
Csak ez a sok csúnya, istenverte paréj!"

Felel arra Dundi: "Mit beszélsz te, vajda?
Látod azt a lovat: Puk Mihály ül rajta!"
Odanézett Csóri: hát bizony való az!
Mert igazán ember és igazán ló az.

No hiszen majd én meg erőtlen pennámmal
Hozzáfogok, - avagy elbeszélni számmal,
Azt a nagy viadalt, azt a kemény harcot
Mely a két vezér közt naplementig tartott!

Mindenik harcolva költé el ebédét,
Ugy elégíté ki természet szükségét,
Milyenek például: az ivás, az evés -
Szóval, mikor bennünk sok van, avagy kevés.

Utoljára mégis vajda lőn a nyertes:
Nyakát szeli Puknak, mint valami hentes;
Puk Mihály a lóról menten le is dőle,
Puskalövésnyire pattant feje tőle.

De felugrik mindjárt és szaladni kezd el:
"Utána!" kiáltják: "fogd meg! - ne ereszd el!"
Úzi a cigányság, mint agár a nyúlat,
Mint mikor a macska az egérrel múlat.

Nem is kerülnének egykönnyen elébe,
Ha meg nem botlanék a maga fejébe;
Így bukni különben nem épen hallatlan:
Hogy valakinek a feje - lábalatt van.

Hanem ezzel Csóri nem sokat törődik,
Fusson bár hazáig, vagy földetlen-földig:
Felszedi a zsákmányt, ami olyan gazdag,
Hogy csupán bankóbul lenne három asztag.

Negyedik ének

Foglalat

Már cigányországot Színről-színre látod:
Csóri azt nagy bölcsen Fundálta erősen.
De, mint egy zimankó, Támad Diridongó -
Végre, mint mindennek, Vége lesz könyvemnek.

Diadallal tért meg Csóri Nagy-Idába,
Állatá a népet körül karikába.
Ő maga egy hordó tetejére mászott,
S így beszélt, miközben kézzel hadonászott:

"Daliás cigányok! vitéz hadi népem!
Hűségeteket én köszönöm is szépen;

Sőt meg is szolgálom, ha az isten éltet,
Mihelyt egyszer bővebb zsákmányban részeltet.

"Hisz' annyi dicsőség jut ma egy legényre,
Hogy nem egyhamar fog éhezni lepényre,
Annyi, hogy attól még a hetvenhetedik
Unokánk lelke is holtra részegeedik.

"Valameddig a víz dombról foly gödörbe,
Valamíg az erdőn akad egy fa, görbe,
Valamíg egy tyúk lesz - míg verset faragnak:
Dicső híre-neve fennmarad e napnak.

"Hősi tetteinket hirdeti a ponyva,
Írják krónikába, kalendáriomba;
Lesz ember, ki egész könyvet is ír rólunk,
S a világ bámulja mily vitézek voltunk.

"Sőt nem győzi várni a kíváncsi világ
Hogy megírja rólunk a szép históriát,
Hanem bekandikál záros műhelyébe,
S hirdeti, pletykázza, mily remek lesz műve.

"Mikor pedig aztán kikerül a kohból,
Vesz a világ egyet - de csak egyet - abból;
Töri érte egymást, kézről-kézre kapja,
Míg pizsoktól látszik valami darabja.

"De a többi könyvek, tetején egy padnak,
Itélet napjáig mind épen maradnak:
Annál nagyobb lészen benne nyereségünk:
Itéletnapig tart a mi dicsőségünk.

"Mivel hát dicsőség annyi van, mint polyva,
Vigyen abból kiki, amennyit, gondolja,
Hogy belőle egyszer el fog birni hátán: -
Jut abból, marad is; nem jóféle sáfrán."

Soká éljenezték ez ostobaságot,
Azután mindegyik tartotta a zsákot:
De a vajda így szólt egész komolysággal:
"Mit akartok, édes fiaim, a zsákkal?"

"Ami keveset az ellenségtől kaptunk,
Ami csekélységet a pincében hagytunk,
Az egyébre is kell, marad a közjóra:

Nem való az nektek borra és cipóra."

Morog a cigány nép e beszédet hallván,
Sorba löki egymást, könyökén vagy karján:
Baj lenne: de Csóri nem tétováz sokat:
Kiosztja közöttük a hivatalokat.

Legelőbb azt nézi: kinek van nagy körme
S kinek keze inkább maga felé görbe;
Fő adószedővé teszi bölcs Kolopot:
Tud az bánni pénzzel, aki annyit lopott.

Azután Akasztót, mert hosszú a lába,
Fővezérré teszi az ármádiába;
Süsüre pediglen bizza a pecsétet,
Minthogy maga is tud vésni, ha eltéved.

Jó muzsikás lévén nagyszerű Juhgége,
Alkalmazta Csóri főszámvevőségre;
Mellé adta ennek a tisztas Labodát,
Hogy lenne halálig főfő íródeák.

A közigazgatást ruházza Pitykére,
Kit Húvösnek híttak nem igaz nevére;
Hubinak ellenben, tudománya végett,
Ada országában fő-céhmesterséget.

Kérdi Csimaz is, hogy hát ő mirevaló?
(Csimaz, kivel egykor elszaladt volt a ló)
"Te fiam? te szabsz a tolvajok közt rendet:
Téged az isten is bírónak teremtett."

Szóla és magához intette Nyúllábat,
Gondjaira bízott minden iskolákat:
Nem lehet, ugymond, hogy nyúllábsága óta
Ne ragadt legyen rá egy kis fehér kréta. -

Így minden hivatalt, mivel ezren kérik,
Eloszta, egészen a kutyapecérig;
Akkor Dundi felé fordítván a rúdat,
Szíve érzésének így tágíta útát:

"Dicső nagy férfiú, kedves komámasszony!
Nem erőltetém, hogy hivatalt válasszon;
Mert míg az asszonyok nadrágba' nem járnak,
Nem valók egyébre... legfőlebb huszárnak.

"Példás vitézséged mint a tükör, ragyog;
Érdemeid kézzelfoghatóak s nagyok;
Széles tehetséged el vagyon ismerve,
Ha nem méltányolnám, isten is megverne.

"Mivel szolgáljam meg? mivel háláljam meg?
Érdemid jutalmát hogyan találjam meg?
Tudnám, ha lehetne; lehetne, ha'karnám:
Akarnom pedig kell, bármint nem akarnám.

"Isten látja lelkem mind a két szemével,
Hogy megelégeltem öreg Évikémmel;
Ugy szeretem, mint az otthon sült kenyeret:
Jó a másé is, - de jobb otthon egy szelet.

"Szeretem én Évát... de, tudja a manó:
Már hiszen, no, csak nem vajdánénak való!
Aztán meg, mióta a cethalban lakott,
Mindig érzem rajta a bűdös halszagot.

"Egy szó annyi mint száz: el kell válnom tőle,
Ezt kívánja rangom, hivatalom fénye,
Ezt még más egyéb is... de mit ér a beszéd?
Adja komámasszony azt a kicsi kezét!"

Od'adá a kezét Dundi asszony, végig,
Oda mind a kettőt, egészen könyékig;
Bizony, aki látta amit cselekedett,
Azt mondhatta volna hogy rátehénkedett.

Igy fészkelte magát Csóri vajdasága
Ellenállás nélkül a nagy boldogságba:
Hát egyszer csak ehol... amit hinni nehéz...
Véresen, halványan jó egy falka vitéz.

Saját népe volt az. Megismeri mindjárt
Degeszt és Kanálost, félszemű Toportyánt,
Gyügyüt és a többit, kik harcon elestek;
Összerántja szemét: "Hát ti mit kerestek?"

Szóla erre Gyügyü:, "Mi biz' azt keressük,
Hogy vitéz voltunknak jutalmát vehessük;
Mert nem oly gyerekség ám az, mint gondolni:
Vagy akarjuk vagy sem, a hazáért halni.

"Hát bizony mi, vajda, valamicskét várnánk,

Amiből tengődjék özvegyünk és árvánk;
Az sem volna rossz, ha hivatalba tennél:
Nem mondhatnák rólunk, hogy: ez is ingyen él?"

Haragosan erre így felelt a vajda:
"Nem takarodtok el a tüzes pokolba?
Lesz majd emléketek, olyan mint egy torony,
Ákombák írással, mint ez a fél karom!"

Amazok egymásra néztek és hallgattak,
Fejöket csóválva búsan elballagtak;
Csóri pedig kezdé, illő vigassággal,
Menyegzőjét ülni Dundi asszonysággal.

Hej? micsoda módjok volt akkor a táncban!
Patak módra folyt a sárgalé a sáncban;
Akkor volt igazán borjunyúzó péntek!
Még a nótának is a javával éltek.

Hát mikor legis-legjobban mulatoznak;
Fegyver közé fogva egyvalakit hoznak:
Ki volna egyéb, mint Puk Mihály kapitány?
Fegyver közé fogta három erős cigány.

Tántorogva lépked és nehezen halad,
Feje le van vágva, hozza hóna alatt,
Behunyott szemével oly szomorún néz ki
Hogy csupa kín arra még reá is nézni.

"Tedd fel a fejedet!" monda Csóri, s inte:
"Én is voltam olyan szegény ember, mint te;
Akármit hibáztál, én kegyelmet adok,
Örömeire annak, hogy vőlegény vagyok."

Puk Mihály e szóra felnyomá a fejét,
Csókolá a vajda csizmatalpa helyét,
S úgy megrugaszkodék a nyitott kapuból,
Hogy még lóháton sem érték volna utól.

Míg ezek így folynak, iszonyú nagy lárma,
Üvöltés hallatszik, mintha sáska járna.
Kérdi Csóri, mi baj? de senki se' felel;
Maga marad benn csak, a többi kiszeelel.

Gyorsan félretolja a kis ablakfiát,
Lenéz az udvarra s álé morel[2] kiált.

Nagy sereg cigánnyal ott jön Diridongó;
Minden kézbe' puska, fejsze, villa, bunkó.

Állt ugyan egynéhány híve Csórinak ott
(Akiket aznapon hivatalba rakott):
De azok a pártos ellenség láttára
Levegőbe tűntek, mint a könnyű pára.

Szidja Csóri vajdát a közelgő tábor:
"Meg kell csípni!" ordít "amig el nem lábol;
Nyársra kell feszíteni! forró zsírba hányni!
Két szeme világát acéllal kivájni!"

Széjjelveti lábát Csóri mint egy sátor,
Megáll az ajtóban, tekintete bátor;
Kardvasán a menteujjal egyet törül:
"Ide jőjön, aki életének örül!"

Mondja, és egyszersmind esküvel fogadja,
Hogy magát életben soha meg nem adja,
Sok ember kipusztul, míg annyira menne;
Ám hisz' próbálja meg, aki Tamás benne.

Felel Diridongó: "Egy tán mégis akad!
De mi sokan vagyunk, és te, látom, magad:
Vijunk ketten, Csóri! a ház elég téres;
Vijunk ketten; hadd lám: te vagy az a híres?!"

Fogcsikorgatással végzé a beszédet.
Csóri az ajtóbul hármat visszalépett.
Bement Diridongó, de mást nem ereszte,
A többi az ajtón és ablakon leste.

Mint mikor az erdőn, nem messzi egymástul,
Két iszonyu tölgy reng a fejszecsapástul;
Roppanásuk nekibődül az erdőnek,
S - amit sose láttam - épen összedőlnek:

Ugy csap Diridongó össze a vajdával,
Szeme a szemével, kardja a kardjával;
Azt hinné az ember: két sebes szélmalom:
Közel építette valami félbolond.

Irhatnék én arról akármennyi lapot:
Ez s ez hányszor ütött, vagy hány dőfést kapott;
De elégnek tartom ennyit irni mostan,

Hogy egyszer csak: zupp le, Csóri vajda, holtan?

Ugy bizony! szörnyet halt; maga is azt hitte;
Szólítják nevéről: rá sem hederítte;
Rázzák, ütik, rúgják, kiáltva és bőgve:
Mindhiába! fekszik, mint egy szenes tőke.

Egyszer aztán ő is meguná a sokat:
Fölveti a szemét és széjjelpislogat;
Hát ím a cigányság ott zsibong előtte,
Mind olyan rongyonsült, mint annakelőtte.

"Szenséges Pilátus!" a vajda felkiált,
"Hol vettétek azt a rongyos libériát?"
Hanem a cigányok beszélnek egyebet:
"Ugyan Csóri, hallj szót, töröld ki a szemed.

Mióta lármázunk és mióta rázunk!
Horpaszon rugdosunk, a képedre mászunk!
Te mégis úgy horkolsz, majd megrepedsz bele:
Szalad az ellenség: mit csináljunk vele?"

"Hadd lám!" monda Csóri és felugrott gyorsan,
Megütötte fejét a pincegádban,
Mit se' gondol azzal, nem is jut eszébe,
Mikor hozhatták őt ebbe a pincébe.

Szalad a bástyára egy rossz rozsdás karddal,
A cigány sereg is mind utána nyargal:
Látja az ellenség táborát, mely épen
Vissza kezd vonulni sűrű hadi rendben.

Fegyverükön a nap kelő fénye játszik,
Olyan sokan vannak! egy hijok se látszik!
Amin Csóri vajda bámul igen nagyot:
Hiszen ő már tegnap hirmondót se hagyott.

"Oh te hálátlan Puk!" kiált hangos szóval,
"Az én jótetemért így fizetsz te jóval?
Még te népet gyűjtesz ellenem suttomba?
Ágyuhoz legények! hol a kartács? bomba?"

Hamar a cigányság felgyűri az inget,
Meggyújtja kanócat és körültekinget:
Minden van, csak por nincs; azért néznek széjjel:
Vajda örömeire ellőtték az éjjel.

Mert hiszen fölösleg mondanom is itten
(Gyengébbek kedvéért mégis megemlítem):
Hogy az ő pincében elaludt a vajda
S ugy álmodta mindazt, ami esett rajta.

Nem is telt az egész olyan sok időbe,
Talán egy órába, legfőlebb kettőbe;
Ugy hogy, mire a nép felvándorol másnap,
Csóri dicsősége indult hanyatlásnak. -

Megértvén a vajda, hogy miért nem lőnek,
S találván az okot kielégítőnek,
Szemét elmereszti, hasát kidüheszti
És az öklét rázva kiabálni kezdi:

"Jás[3] ti kócipor had, láttam az anyátok!
Volna puskaporunk, tudom megbánnátok!
Itt lövöldöznénk le, az utolsó lábíg,
Sosem érnétek el az akasztófaig!"

A többi cigány is vérszemet vesz legott:
"Köszönjétek - ordít - hogy porunk elfogyott!"
Lehetetlen, hogy ezt ne hallja távolról -
Hallja is az ellen, mert lám, visszafordul.

Hamar a nagy sáncot megrohanni kezdi,
Három ép ágyuját a kapunak szegzi:
Bezuhan a kapu az első lövésre,
De bezzeg nincs ember, aki álljon résre.

Csóri fővajdának leesett az álla,
Szíve összelottyant, és magába szálla:
"Ilyen a szerencse!" gondolá foghegyen,
"Ha ma éjig emelt, holnap alád megyen."

Így tűnődik Csóri odafen a bástyán,
Semmerre se' mozdul, ott marad, mint bálvány;
De a hős cigányság lőt-fut eszeveszve,
A furólyukba is búna, ha lehetne.

Mint a túri vásár midőn legtömöttebb,
S valaki felkurjant: ahol a veszett eb!
Van lárma, sikoltás, szaladás tétova,
Ezerféle átok, szitok, zenebona;

Zsidó kiált: tolvaj! puffan akit vernek,

Orgonál erősen férfi, asszony, gyermek,
S mindez a juhszálon, egy lebuja csárdába'
Olvad fülrepestő nyers harmóniába:

Úgy a hős cigányság, vagy talán úgyabban. -
Tódul az ellenség befelé azonban,
S mint nagy égzengéskor összefutott juhak,
A barna vitézek mind rakásra búnak.

Mindenik leginkább a fejét sajnálja,
Egyebét ha ménkő üti meg se bánja;
Nem is látna ottan az ember egy fejet:
Egészen más tag az, amit látni lehet.

Kacag az ellenség, - hogy is ne kacagna!
Kérve kéri Pukot, hogy kegyelmet adna;
De ő meg akarja mutatni hatalmát:
"Hozzanak, kiáltja, kénygyertyát, meg szalmát!"

Mindjárt teljesíték e parancsolatot,
Ami a dádéknak úgy szívére hatott,
Hogy felugrándozva széjjel szaladnának,
Ha legkisebb egér-utat is kapnának.

De minthogy szorosan környül vannak véve,
Környül fogta őket a Puk Mihály népe,
Szomorúan látják a dolog mivoltát,
S elkezdik gajdolni e keserves nótát:

Fáró hesz! Fáró hesz!
Ále moré! már hogy lesz?
Meg se halsz, csak megdeglesz.
Nagy sor ez!
Vitézséged kárba vesz.
Ühüm! ühüm! ühüm!
A szerencse kukhérol:
Puk Mihály lehóhérol,
Mecsüt mint a gesztenyét,
Pecsenyét:
Nem szánja szegény morét,
Ühüm! ühüm! ühüm!
Cigányország, ne neked!
Kiesett a feneked,
Háj! dikhesz, dsalomáz,
Dsalomáz:
Nincs már annak kulimáz!

Ühűm! ühűm! ühűm!

Jaj de ki írhatna oly siralmas kótát,
Amily szomorúan zengették e nótát!
Kova lágyult meg rá sok ember zsebében:
Csak nem a kemény sziv Puk Mihály keblében.

Kéri minden ember: mutassa irgalmát,
Hiszen nem érdemlik azt a drága szalmát:
Ő azonban így szól s káromkodik hosszut:
"De, mikor haragszom, hát kin álljak bosszut?"

"Én rajtam la!" kiált a nagyszívű vajda,
Kire az ellenség eddig mit se hajta,
De mostan leszállott a bástyatetőről,
Mint leszáll a kakas a kakasülőrül.

Igen! mint a kakas, melynek a szomszédné
Taraját megvérzé, tollait kitépé,
Sarkantyúját törte, szemétről elűzte:
Oly szomoru mármost... hanem mégis büszke!

Oly szomoru Csóri, - de a járásában
Most is egy vajdához illő méltóság van;
Nem néz lába alá - akármibe lépne-
Mint egy pecek, úgy áll Puk Mihály elébe.

"Én rajtam la!" mondá, "én vagyok a vajda,
Ha már szemed olyan debreceni fajta,
Hogy nem ismered meg a te jóltevődöt,
Ki előtt ugyl álltál, mint én most előtled.

"Háládatlan ember! vagy nem jut eszedbe
Mikor a fejedet hoztad a kezedbe?
Összevissza gyúrtad reszkető kezeddal,
Míg én azt nem mondtam: tedd fel, fiam, tedd fel.

"Körmeim közt voltál. Féltetted az irhát;
Megroppanthattalak volna, mint egy bolhát,
Most lelked vacsorán volna Pilátusnál:
De több az emberség a káposztás husnál.

"Töltsd boszúdat rajtam, ha rávisz a lélek,
Ha már oly nagyon esz az a f... méreg;
De mit vétett ez a szegény ribilliú?
Mind ártatlan ez, mint a ma született juh.

"Olyan áldott nép ez, hogy kenyérre kenni
S mint a sajtkukacot, meg lehetne enni:
Könnyen megneheztel, de kibékül mindjár':
Fogadom, hogy terád egy se' haragszik már.

"Én meg... ezerszerte jobb vagyok őnálak:
Mint az érett gyümölcs, szinte széjjelmállok,
A csupa jóságtul kásás vagyok, parázs;
Az a nagy csuda, hogy el nem hord a darázs.

"No de légy bár süket mind e szép szavakon,
Az én jóságomat nézd te ámbár vakon,
Akasztass fel engem, ha tetszik, magamat:
Csak ne bántsд Évámát és szép két fiamat.

"Oh drága rajkóim! oh hűséges Évám!
Azér' bődül a sors, mint egy gulya, énrám,
Hírem lobbanása azér' lett - csütörtök,
Hogy megútáltalak; belém bujt az ördög.

"Engedd látnom őket, egyszer, utoljára,
Azután nem bánom, huzzanak a fára!
Azt is megmutatom, hol vagyon a kincsem,
Csak legyen, aki majd felhozni segítsen."

Oly szívrehatóan beszéle a vajda,
Hogy csak dült az ember, ki jobbra, ki balra;
Maga Puk Mihály is, a hasát megfogván,
Szoritá a száját, erősen makogván.

De mikor a vajda kincseit említé,
Orrán pápaszemét feljebb emelíté,
Füleit hegyezvén így kiálta fel: "Nos?
Ez az ember mégsem egészen bolondos!"

Hanem a cigányok - bár nem mondják szembe -
Vannak a vezértől külön értelemben':
Csóri megbolondult! - suttogák bámulva;
Bizony, a mi fejünk meg van bolondulva!

Puk Mihály azonban jóval fizet jóér':
"Kegyelem, kiálta, nem vagyok én hóhér,
Tréfa volt az egész, hogy ne vessünk rajta,
Egy szál hajatok sem fog görbülni, vajda."

Titkon pedig így szól, minthogy igen eszes:

"No hé! hol van a kincs? mindjár' odavezess!"
Egyedül követte a vajdának útját,
Mert nem akarná, hogy a többiek tudják.

Szobáról szobára vezeté a cigány,
Nem, mintha a járást nem tudná Nagy-Idán.
De környékezi már néminemű kétség,
S fiait keresi, meg a feleségét.

Nincs azoknak ottan se' híre, se' hamva.
"Ahá! visszamentek, gondolá, a halba?"
Az egész bolondság előtte úgy rémlik,
Hogy talántán nem is való az, csak félig.

Csak kérdezi Puk, hogy hol lesz már a kincse:
"Isten benne tudós - sohajt - van-e? nincs-e?"
Megy az ó pincébe, keresi az ajtót,
Nem leli... hogy lelné, ahol sohasem volt!

Körösleg, a pince falain tapogat:
"Csak a kulcsot lelném! vagy bár a kulcslyukat!
Nem baj a kincs! nagyobb az, hogy nem találom...
Száz ébrenlételnél többet ér egy álom!"

Így beszélt a vajda, füleit vakarván;
Puk Mihály is hallá, hinni nem akarván.
Néz egy szögeletbe, pápaszemes orral -
S mintha aranyokat látna ottan, sorral.

Nagy darabok voltak, mint az ember ökle,
A pince zugába szanaszét lelökve:
Fényes szép kardjával megpiszkálta... hanem
Ő se' mondta, mi volt - én se' hiesztelelem.

Meg nem gáncsoljátok szegény költő dalát:
Puk Mihálynak írta ebben diadalát;
Méltó oly vitézség, mint az övé, erre:
Más babér nem termett e dicső fegyverre.

Boszús képpel hagyá a kincstárat oda
És vitézeinek ily parancsot ada:
Hogy a cigányokat ebrudon kivessék;
Tetszős volt azoknak ez a kötelesség.

Kettő nagy doronggal a kapuhoz állott,
A többi riasztá a szép cigányságot:

"Fuss moré, ahogy tudsz!" ők szaladtak sorra,
Kapu küszöbénél nagyokat ugorva.

Rúdját ama kettő úgy tartja keresztbe,
Hogy át kell ugorni sebes futás közbe;
Nem magasan tartják, de neki lóditják
S a szegény dádékat repülni tanítják.

Már csupán a vajda volt odabenn, maga:
Ő is nagykomolyan rúd felé ballaga,
Hol a végit nézte, hol pedig középen,
Látszott, hogy szeretné kikerülni szépen.

Egyszer nagyot ugrik, de nem ám előre,
Hanem egyenest fel, fel a levegőbe,
Amazok a rúdat felkapák üresen:
Rúd alatt a vajda kisuhant ügyesen.

Visszanézett egyszer és fűgét mutatott;
Akkor aztán ő is a többivel tartott,
Kik, mihelyt künn voltak, úgy megiramodtak,
Hogy most is szaladnak, ha meg nem állottak.

[1] Bandsal. A. J.

[2] Oh jaj, more! A. J.

[3] Cigány indulatszó: Jaj! A. J.
